

▣ Kertoja ja sisäistekijä
maailmanrakentajina Jari Tammen
Kalevala-muunnelmaromaanissa
Kalevan solki

—

Elli-Mari Ahola

N

arratologisessa kirjallisuudentutkimuksessa on viime vuosina noussut keskeiseksi kysymys kaunokirjallisuuden maailmanrakentamisesta. Näkökulma on ollut pitkälti lukijalähtöinen. — David Herman esitteli vuonna 2009 artikkelissaan ”Narrative Ways of Worldmaking” maailmanrakentamisen kategoriansa, jotka ovat sovellettuja versioita filosofi Nelson Goodmanin (1978) vastaavista. Hermanin ajatuksia on edelleen kehittänyt Vera Nünning (2010), joka on vienyt kysymyksenasettelua myös kertovien tahojen suuntaan. Maailmanrakentamista olennaisesti sivuavassa mahdollisten maailmojen tutkimuksessa maailmanrakentaminen näyttää ensisijaisesti tekijän operaationa: esimerkiksi Lubomir Dolezelin (1998, 21) mukaan tekijä rakentaa maailman ja lukija uudelleenrakentaa sen. Sen sijaan kertojaa ja sisäistekijää ei ole tarkasteltu keskeisinä maailmanrakentamiseen osallistuvina agenteina.

Artikkelini tavoitteena on osoittaa, millä tavoin kertoja ja sisäistekijä osallistuvat maailmanrakentamisen prosessiin. Esittelen olemassa olevia maailmanrakentamisen kategorioita ja etsin niille vastineita kertovien tahojen eli kertojan ja sisäistekijän toiminnassa. Lisäksi pyrin määrittelemään kertojan ja sisäistekijän työnjakoa kategorioiden käyttäjinä. Klassinen narratologia sulkee todellisen tekijän tekstin tarkastelun ulkopuolelle, mutta sisäistekijän käsitteen avulla on mahdollista ratkaista tekijälähtöisten teorioiden ongelma todellisen tekijän luoksepääsemättömydestä. Sisäistekijä edustaa tekstinsisäisen kommunikaatiomallin korkeinta tasoa, ja sille ovat annettavissa kaikki todellisen tekijän tekstin rakentamiseen liittyvät operaatiot, kunhan hyväksytään se, ettei sisäistekijän tarkastelu anna tietoa todellisesta tekijästä.

Kuten monet maailmanrakentamista niin lukija- kuin tekijälähtöisestä näkökulmasta tarkastelleet tutkijat (ks. esim. Dolezel 1998, x; McHale 1987; 28–29; Ryan 2001; 90–91, Herman 2009, 73) ovat todenneet, kaikki maailmanrakentaminen nojaa sinänsä olemassa olevaan tietoon. Tekijä on käyttänyt todellisen maailman aineksia rakentaessaan fiktiivisen maailman. Teksti aktivoi lukijan tietämyksen ja kokemuksen, josta osasia tulkinnassa yhdistelemällä syntyy maailma. Tutkimusaineistonani käytän Kalevala-muunnelmaa, Jari Tammen romaania *Kalevan solki* (2002, jatkossa *KS*), koska tarkastelemalla teosta, jonka jokin lähdemaailma on palautettavissa suoraan toiseen kirjalliseen lähteeseen, voi paremmin tehdä näkyväksi maailmanrakentamisen prosesseja. *Kalevalan* maailma on yksi tunnistettava *Kalevan soljen* tarinamaailman lähde todellisessa maailmassa. Se on jaettua tietoa, jota sekä tekstistä vastuussa olevalla, lähettävällä maailmanrakentajalla, että vastaanottavalla maailmanrakentajalla, eli tekstin lukijalla, pitää olla, jotta he voivat rakentaa samanlaisen tarinamaailman. Maailmanrakentamisen prosessia voi jäljittää tarkastelemalla, kuinka tietyt sisällöt siirtyvät teoksesta toiseen, toimivat aineksina uuden maailman rakentamisessa ja lopulta ovat osana uutta maailmaa. Romanissa *Kalevalan* tapahtumat on sijoitettu Lounais-Suomeen 800-luvulle.

Tarinan Väinämöinen on Turun kuningas, joka etsii taikaesine Kalevan solkea. Laaja teos tarjoaa tunnistettavaksi joukon kansalliseepoksen tapahtumia ja henkilöitä, mutta muotoutuu omalakisiksi ja itsenäisiksi. Tarinamaailma on sidottu historialliseen ajankohtaan, mutta se on mytologisen *Kalevalan* tapaan myös ylliluonnollinen.

Lukijan ja tekijän lisäksi maailmaa rakentavat kertovat tahot

Maailmanrakentamista käsitelleet kirjallisuudentutkimuksen teoreetikot ovat yhtä mieltä alkujaan filosofi Nelson Goodmanin (1978, 7) esittämästä ajatuksesta, että maailma rakennetaan toisten maailmojen pohjalta. Yksi niistä on maailmaarakentavan tahon oma arkimaailma, joka jokaiselle on erilainen. Goodman on jakanut maailmanrakentamisen viiteen kategoriaan, joista David Herman (2009, 71, 77–79) on tehnyt omat samannimiset mutta kirjallisuudentutkimukseen sovelletut versionsa: kokoonpano ja purkaminen (*composition and decomposition*), painotus (*weighting*), järjestäminen (*ordering*), poistaminen ja korvaaminen (*deletion and supplementation*) ja muuntelu (*deformation*). Herman (mt., 73) näkee maailmanrakentamisen prosessina, jossa lukija tulkinallaan rakentaa mentaalisesti muotoillun tarinamaailman tekstin tarjoamista luonnoksista. Jotta lukijalla olisi tulkittavanaan Hermanin (mt., 72) tarkoittamia kertomuksen herättämiä mielikuvia, joista koota kokonaiskäsitys tarinamaailmasta, tarvitaan ensin jokin kertova taho tuottamaan itse kertomus. Lukijan tulkinta ei voi syntyä tyhjästä, vaan sen pohjana on kertova rakenne, teksti. Kertovan rakenteen erittelyssä klassisen narratologian välineet ovat käyttökelpoisia. Maailmanrakentamista tekstilähtöisempään suuntaan vienyt Vera Nünning (2010) on muodostanut omat versionsa Hermanin maailmanrakentamisen kategorioista ja ehdottanut niihin lisäyksiä. Kummankin versiot keskittyvät lukijan ja tekstin välisessä prosessissa enemmän lukijan toimintaan ja vähemmän saman prosessin toiseen päähän, tekstin kertoviin prosesseihin, joiden toimijoina ovat kertoja ja sisäistekijä.

Lähestymistapani erottaa aiemmasta teoriasta näkemykseni sisäistekijän vahvasta roolista maailmanrakentajana. Sisäistekijän eli implisiittisen tekijän käsitteen esitteli vuonna 1961 Wayne C. Booth (1991). Hän tarkoittaa sisäistekijällä lukijan tekstin pohjalta välttämättä muodostamaa kuvaa sen tekijästä. Sisäistekijä ei käytä tekstissä ääntä, vaan on näkymätön – implisiittinen – toimija ilman yhteyttä todelliseen tekijään. (Mt., 71.) Seymour Chatman (1978, 149) täydensi Boothin teoriaa toteamalla, että tekstissä on aina läsnä paitsi sisäistekijä myös sisäislukija, jotka tekstin todellinen lukija tekstistä päättelee. Sisäistekijästä on käyty runsaasti väittelyä. Klassisen narratologian pioneeri Gérard Genette (1988, 148) ei pidä sisäistekijää välttämättömänä tekstinsisäisenä toimijana, joka ylimääräisenä agenttina ottaisi todellisen tekijän paikan

tekstissä vaan ainoastaan tekstin luomana kuvana tekijästä. David Herman tai Vera Nünning eivät käytä käsitettä lainkaan. Päinvastoin Herman (2008, 243) on esittänyt käsitteen hylkäämistä turhana. Käsite ei sisälly mahdollisten maailmojen teorioihinkaan. Dolezelin (1998, 20–21) mukaan fiktiivisestä maailmasta on vastuussa aina todellinen tekijä. Toinen mahdollisten maailmojen teoreetikko, Marie-Laure Ryan on ottanut suoraan kantaa sisäistekijään ja pitää Genetten ja Hermanin tapaan käsitettä teoriaa turhaan mutkistavana. Hän on haastanut tutkijat pohtimaan sisäistekijän käsitteen tarpeellisuutta peräänkuulluttamalla validia tulkintaa, jossa sisäistekijää ei voisi korvata todellisen tekijän käsitteellä. (Ryan 2011, 42.)

Ryanin kysymyksessä tiivistyy eri suuntausten keskeinen näkemysero: klasinen narratologia, jota retorinen narratologia on seurannut, pitää tärkeänä eroa sisäistekijän ja todellisen tekijän välillä. Nämä teoriat korostavat Boothin alkuperäisen määritelmän tavoin sitä, ettei tekstin pohjalta voida eikä haluta tuottaa tietoa todellisesta tekijästä tekstin ulkopuolelta (ks. esim. Phelan 2011, 127). Esimerkiksi William Nelles (1993, 26) on määritellyt sisäistekijän sen mukaan, kuinka se eroaa todellisesta tekijästä: Todellinen tekijä voi toimia tekstin ulkopuolella, sisäistekijä ei. Sisäistekijä toimii tarkoituksellisesti, kun todellinen tekijä on voinut luoda merkityksiä tekstiin myös vahingossa. Lisäksi tekstissä voi olla eri määrä sisäistekijöitä kuin todellisia tekijöitä. James Phelan (2005, 45; 2011, 119) on määritellyt sisäistekijän versioksi tekijästä ja tekstin olemassaolosta vastaavaksi agentiksi. Hänen määritelmässään sisäistekijä ei sijoitu selvästi tekstin sisälle, vaan paremminkin sen rajapinnalle tekstin yläpuolelle, mutta tulkinta sisäistekijästä nousee joka tapauksessa tekstistä.

Tämän artikkelin ei ole tarkoitus vastata Ryanin esittämään kysymykseen eikä ratkaista kiistaa, mutta se osallistuu keskusteluun soveltamalla sisäistekijän käsitettä teorioihin, joita on tekijälähtöisyyden vuoksi ollut haastava yhdistää sisäistekijän käsitettä soveltavien teorioiden kanssa. Kaikki tässä esitellyt teoreetikot ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että kertomuksen ja sen maailmojen takana on kertojan lisäksi vähintään toinen kertova taho, oli se sitten sisäistekijä tai tekijä. Tämän artikkelin tarpeisiin riittää esittää Ryanille vastakysymys, mitä haittaa tulkinnalle sisäistekijän käsitteen käyttämisestä todellisen tekijän paikalla on. Tällaisessa käytössä käsitteen ensisijainen tehtävä on viitata kertojaa korkeampaan tekstin kokonaisuudesta vastaavaan toimijaan ja samalla välttää viittaaminen todelliseen tekijään. Kuten Dan Shen (2011, 95) on todennut, sisäistekijän avulla on mahdollista kiinnittää huomio tiukemmin analysoitavaan tekstiin ja minimoida todellisesta tekijästä saatavilla olevan tiedon vaikutus käsillä olevaan tulkintaan.

Ensimmäinen maailmanrakentamisen kategoria, järjestäminen, on Goodmanin (1978, 13–14) mukaan joukko organisointitapoja, joihin kuuluu esimerkiksi ajan jäsentäminen minuutteina. Herman (2009, 78–79) sisällyttää siihen näkemisen ja käsitteellistämisen tavat, kuten ajoituksen ja nimeämisen. Vera

Nünning (2010, 217, 220–221) pitää järjestämistä tärkeimpänä maailmanrakentamisen kategoriana. Hän lukee sen alaan niin tarinan vakauttamisen, johon kuuluvat tapahtumat ja tunnistettavat henkilöahmot, kuin kronologian määrittämisen, joka viimeistelee juonen. Kertovien tahojen näkökulmasta katsottuna järjestämisen valtaa käyttää sisäistekijän alaisuudessa kertoja. Lähestymistavassani kategorian voi ajatella vastaavan kysymykseen, miten kertoja kertoo. Sekä Goodman (1978, 11) että Herman (2009, 78–79) kutsuvat painotukseksi toisessa maailmassa vähäpätöisenä esiintyvän asian esiintymistä merkittävänä toisessa tai toisinpäin. Esimerkiksi Herman (mp.) nostaa sivuhenkilön näkökulmasta kerrotun adaptaation. Vera Nünning (2010, 219) laajentaa painotuksen käsitteen koskemaan muutosta henkilöahmojen ulkoisen toiminnan kuvaamisesta näiden tajunnankuvaukseen. Nünning (2010, 235) nostaa näkökulman omaksi maailmanrakentamisen kategoriaksi (*perspectivisation and experientiality*).

Tässä artikkelissa lähdän olettamuksesta, että kertojan näkökulman vaihtoksia ja valintoja voi tarkastella painotuksen osana, ja tuosta valinnasta voi olla vastuussa joko sisäistekijä tai kertoja. Kertojan toimintaan kuuluvan muuntelun kategorian sekä Goodman (1978, 16), Herman (2009, 79) että Vera Nünning (2010, 219) näkevät uudelleenversiointiin liittyvänä. Hermanin mukaan muuntelua on välineen muutos adaptaatiossa, ja Nünning yhdistää sen tekstin uudelleenmuotoiluun. Jätän muuntelun vähemmälle huomiolle, koska siinä on muutoksen keskiössä esittämisen muoto, eivätkä muutokset tarinamaailman sisältöön, kuten tässä artikkelissa.

Kokoonpanon ja purkamisen Goodman (1978, 7) määrittelee kokonaisuuk-
sien jakamiseksi osiin ja kokonaisuuksien muodostamiseksi osista. Poistamisesta ja korvaamisesta hän taas toteaa, että aina, kun maailma muodostetaan toisen pohjalta, joitakin asioita alkuperäisestä maailmasta jää pois uudessa ja jotakin alkuperäiseen kuulumatonta lisätään uuteen maailmaan (mt., 14). Herman (2009, 78) näkee kokoonpanoa ja purkamista kirjallisuudessa allegorioiden muodostamisessa, ja poistamiseen ja korvaamiseen hän yhdistää kohderyhmän huomioon ottavan valikoinnin (mt., 79). Vera Nünning on katsonut kategorioiden liittyvän kiinteästi toisiinsa. Hänen määritelmänsä mukaan kokoonpano ja purkaminen liittyy laajempiin asiakokonaisuuksiin, kuten lajiipirteiden hyödyntämiseen alalajeissa. Poistaminen ja korvaaminen taas toimii pienemmässä ja konkreettisemmässä mittakaavassa, kuten silloin, kun toinen teksti muutoksista huolimatta on toisen pohjana. (Nünning 2010, 217–219.) Kaikkia näitä määritelmiä kummastakin kategoriasta yhdistää se, että niiden käyttäminen vaatii tietoisuutta kahdesta maailmasta. Artikkelissani vien pidemmälle Vera Nünningin ajatuksen kategorioiden samankaltaisuudesta. Käsittelen kokoonpanon ja purkamisen sekä poistamisen ja korvaamisen kategorioita yhtenä – kutsuttakoon sitä laajemman kategorian mukaan kokoonpanoksi ja purkamiseksi. Kummassakin on kyse jaetusta tiedosta lähettäjän ja vas-

taanottajan välillä. Jos todellinen tekijä jää tarkastelun ulkopuolelle, tarkoittaa se jaettua tietoa sisäistekijän ja sisäislukijan välillä. Hyödynnän tekijälähtöisiä näkökulmia maailmanrakentamiseen taustoittaessani laajasti ymmärrettyä kokoonpanoa ja purkamista. Dolezelin (1998, 20–21) mukaan tekijä ammentaa elementtejä ja malleja todellisesta maailmasta fiktiivistä maailmaa luodessaan. Brian McHale (1987, 28–29) jakaa postmodernistisia fiktiivisiä maailmoja koskevissa tutkimuksissaan tämän näkemyksen, ja toteaa, että lähteitä voivat olla paitsi itse maailman kokemus, myös esimerkiksi historiantieto ja tekstit. Kalevala-muunnelmissa *Kalevalan* hyödyntäminen tarinamaailman rakennusaineksinä on tämän artikkelin kantava esimerkki kokoonpanosta ja purkamisesta.

Vera Nünning ehdottaa artikkelissaan myös kahdeksaa lisäystä maailmanrakentamisen tapoihin. Niistä yksi on jo aiemmin mainittu näkökulma. Tilannesidonnaisuus (*situatedness*) viittaa siihen, että kertomukset ovat inhimillisten toimijoiden kertomia tietyssä kontekstissa. Rakenteella (*structure*) hän tarkoittaa kertomuksen jakaantumista tarinan ja kerronnan tasoille. Referentiaalisuus ja itserefleksiivisyys (*referentiality and self-reflexivity*) on hänen mukaansa sitä, etteivät kertomukset tarjoa itsensä ulkopuolelle sijoittuvia tapoja varmentaa sisältönsä todenperäisyys. Todenperäisyys määrittyy ainoastaan kertomuksen itsensä kontekstissa, vaikka kertomukset viittaisivatkin osittain oman maailmansa ulkopuolelle. Hän nostaa omaksi kategoriakseen myös genrekonventiot (*genre conventions*) ja tekstistä löytyvät upotetut arvot (*embedded values*). Kaksi hänen lisäyksistään, kertomus ajattelun ja ymmärtämisen välineenä (*narrative as mode of thinking and understanding*) ja polyvalenssi (*polyvalence and suspension of disbelief*) liittyvät pitkälti lukijan odotuksiin ja tulkintaprosessiin, joten jätän ne vähemmälle huomiolle. (Nünning 2010, 223–236.) Pyrin osoittamaan, että kertoviin tahoihin liittyvät lisäykset ovat sisällytettävissä kertojan ja sisäistekijän keinoiksi järjestämisen, painotuksen sekä kokoonpanon ja purkamisen toteuttamisessa.

Kategorioiden käsittelyjärjestykseni pohjaa hypoteesiini kertojan ja sisäistekijän työnjaosta: järjestäminen on enemmän kertojan alaa, kokoonpano ja purkaminen sisäistekijän ja painotus siltä väliltä. Sitten pohdin laajemmin kertojan ja sisäistekijän työnjakoa ja otan kantaa Vera Nünningin maailmanrakentamisen lisäkategorioihin.

Järjestäminen ja painotus

Romaanissa *Kalevan solki* kertoja käyttää tiedollista etulyöntiasemaansa juonen jännitteiden korostamisessa. Kertojan toiminta näkyy esimerkiksi siinä, kuinka *Kalevalan* Aino-tragediaa mukailevassa Ainon katoamisesta kertovassa jaksossa tapahtumat jäävät lukijalle epäselviksi. Aino näyttää menevän veteen, joku näyttää ampuvan Väinämöisen veneestä, kun tämä yrittää pelastaa Ainoa, Aino

näyttää hirttäytyvän ja Väinämöinen vaikuttaa näkevän Aionon ruumiin meren pohjassa. Vasta myöhemmin selviää pala palalta, mitä todella tapahtui. Tapah- tumien epäselvyys on kertojan aiheuttamaa, ja kertoja saa sen aikaan pitkälti fokalisaatiolla, eli erilaisilla tavoilla esittää asioita henkilöiden sisä- tai ulkopuo- lelta (ks. Genette 1980, 189–190). Tiedon panttaamisen ja fokalisaation keinoin kertoja annostelee tietoja, joiden pohjalta vastaanottaja kykenee rakentamaan tarinamaailman – siis käyttää kerronnallista järjestämisen valtaa.

Kalevan soljen Aino-tragedian aloittavan luvun loppuksi Aino juoksee metsään itkuisena tiedosta, että joutuu Väinämöisen vaimoksi (KS, 147). Seuraava luku alkaa:

Häntää myöten jäykistynyt koira murisi kulmahampaat irvessä, kuono koristen ja kuplien. Väinämöinen tajusi heti, ettei kyse ollut nelijalkaisesta. Hän kääntyi takaisin ja oli näkevinään vaaleapehkoisen vilahduksen puitten välistä. Sen täytyi olla Joukahainen. (KS, 148.)

Katkelma alkaa Väinämöisen sisäisestä fokalisaatioasemasta. Väinämöisen kääntymisen on ulkopuolelta nähtyä, mutta toisaalta myös Väinämöisen kokema teko. Ilmaisusta ”hän oli näkevinään” käy selväksi, että kertoja tietää enemmän kuin Väinämöinen, sillä näkevinään-muotoon liittyy implisiittisesti retrospektiivisyys ja tietoisuus asian oikeasta laidasta. Väinämöinen ei vielä kohtauksen tapahtuessa tiedä, mitä näki. Loppu taas on selvästi sisäistä fokali- saatiota, sillä vilahdus on Väinämöisen näköhavainto ja vilahduksen henkilölli- syys Väinämöisen oletus.

Kohtaus jatkuu siten, että kertoja seuraa Väinämöistä, joka löytää Aionon. Väinämöisen ja Aionon keskustelua seurataan pitkälti ulkoisen fokalisaation avulla. Kun Aino menee veteen, kertoja seuraa Väinämöistä, joka lähtee lainaa- maan venettä Aionon pelastamiseksi. (KS, 148–151.) Tosin vaihdoksessa kertoja siirtyy ensin kalastaja Mauriaisen luo, jonka fokalisaatioasemasta käsin kerro- taan ”eilisiltaisen leukaantäräyttäjän pulpahtavan ulos metsästä ja juoksevan kohti” (KS, 151). Tällä kertaa sisäisen fokalisaation kohteena on Mauriainen, sillä kohti juokseminen tapahtuu juuri hänen näkökulmastaan. Kukaan muu ei käyttäisi Väinämöisestä nimitystä ”eilisiltainen leukaantäräyttäjä”. Ainoastaan Mauriaistahan Väinämöinen löi.

Kun Väinämöinen pääsee vesille, kertoja siirtyy kuvaamaan, kuinka Jouka- hainen löytää hirtetyn tytön:

Tyttö seiso i kummallisesti, kuin varpaillaan, ja pää riippui rinnalla, vettä valuen.

Sitten hänen turtuneet aistinsa tajusivat, että tyttö ei seissyt, vaan roikkui. Kaulalle kiedottu kalastajannuora riippui kireänä männynoksasta. Hän pysähtyi kuin unessa. Hän tunnisti nuoran. Hän tunnisti tytön. Se oli hänen sisarensa. (KS, 153.)

Romaanissa Kalevan solki kertoja käyttää tiedollista etulyöntiasemaansa juonen jännitteiden korostamisessa.

Ensitulkinna on, loogisesti, että kyseessä on Aino. Tässä vaiheessa ei vielä kerrota, että Joukahainen tunnistaa tytön toiseksi sisarekseen Katriksi. Sitten Joukahainen menettää tajuntansa iskusta, mutta kertoja ei paljasta, mistä isku tuli. Tapahtumia seurataan Joukahaisen sisäisestä fokalisaatioasemasta, mutta kertoja ei anna kaikkea tietoa, jota Joukahaisella on. Seuraavaksi kertoja siirtyy Väinämöisen fokalisaatioasemaan. Tämä on veneellä lahdella ja luulee löytäneensä Ainon meren pohjasta. Niin luulee myös kertojan yleisö, sillä kertoja ei kyseenalaista Väinämöisen näkemystä. Väinämöistä ammutaan, ja kertoja hyppää takaisin Joukahaiseen, joka katselee Väinämöisen suistumista veteen. Kerrotaan, että hirtetty sisar oli kadonnut Joukahaisen ollessa tajuttomana. (KS, 154–158.) Yleisö jätetään epätietoiseksi, ja vasta paljon myöhemmin selviää, että Väinämöiselle kaunaa kantava hiisi Karilas löi Joukahaisen tajuttomaksi, raikoksi, hirtti ja laski veteen Ainoksi luulemansa Katrin vahingossa ja lopulta otti Ainon panttivangiksi (KS, 448).

Tapahtumakulku osoittaa, että kertoja aiheuttaa hämmennystä kahdella tavalla: panttaamalla tietoa ja hämärtämällä tapahtumien järjestystä. Tiedon panttaaminen tapahtuu pitkälti fokalisaation keinoin, sillä näkökulma vaihtuu henkilöstä toiseen sen mukaan, mitä kertoja yleisölleen tahtoo paljastaa. Tekniikoiden voi nähdä kuuluvaksi Leona Tokerin (1993, 15) tilapäiseksi lykkäämiseksi, joka on yksi neljästä hänen luokittelemastaan tavasta, joilla kertoja voi pantata tietoa. Kertoja omaksuu fokalisaation avulla näkökulman, jossa pantattavia tietoja ei tarvitse paljastaa. Väinämöisen veneenlaskun ja Joukahaisen tajuttomaksi lyömisen täytyy koko *Kalevan soljen* Aino-osuuden huomioon ottaen tapahtua samaan aikaan, mutta kertoja ei anna siitä tietoa, jolloin lukija loogisesti olettaa niiden tapahtuvan peräkkäin. Karilaan sekaannus Ainon ja Katrin välillä taas paljastuu vasta paljon myöhemmin, jolloin lykkääminen päättyy ja kokonaisuus hahmottuu viimein. Tässä näkyy, kuinka kertova maailmanrakentaja tarjoaa tiettyjä osasia, joista vastaanottava maailmanrakentaja joutuu konstruoimaan tarinamaailman. Kertojan suorittama järjestäminen on tiedon

antamisen hallintaa, kun taas vastaanottava maailmanrakentaja konkreettisesti järjestää saatua tietoa maailman kannalta mielekkääksi kokonaisuudeksi.

Tiedon panttaaminen ei ole vain kertojan järjestämisen strategiaa, vaan siihen liittyy painotus. *Kalevan soljen* Aino-osuudessa nämä maailmanrakentamisen tavat ovat havainnollisesti rinnakkain. Järjestämistä on, kuinka kertoja esittää tapahtumat epäkronologisesti antamatta siitä selvää viitettä, jolloin yleisö erehtyy luulemaan tapahtumia kronologisiksi ja hämääntyy. Toisaalta yleisöä hämätään myös muuten kuin ajallisesti, esimerkiksi, kun Joukahainen tunnistaa kuolleen sisarensa Katriksi. Kertoja valikoi – painottaa – Joukahaisen sisäisestä fokalisaatiosta vain ne osat, jotka eivät paljasta tunnistamisen yksityiskohtia, jolloin lukija luulee yhä, että kyseessä on Aino.

Tällaisia tekniikoita voi käyttää vain kertoja, jolla on vahva ote kertomuksestaan. Sitä voi nimittää myös kaikkítietävyydeksi, ja kaikkítietävyyden aste on kytköksissä siihen, millainen kertoja voi olla maailmanrakentajana. Genette (1980, 189) niputtaa kertojan kaikkítietävyyden ja vapaasti henkilöhahmojen sisä- ja ulkopuolella liikkuvan nollafokalisaation yhteen. Ratkaisu näin yksinkertaisena ei anna kovin hedelmällistä pohjaa kaikkítietävyyden moninaisuuden tarkastelulle. Jonathan Culler (2004, 22) on kritisoinut kaikkítietävyyden käsitettä ja ehdottanut sen hylkäämistä. Hänen mukaansa olennaista ei ole kertovan tahon tietäminen vaan kertomuksen rakenne (Culler 2006, 347). William Nelles taas näkee kaikkítietävyyden käsitteessä potentiaalia eri tavoin: kaikkítietävyys ei ole absoluuttista vaan asteittaista, ja hän jakaa sen neljään mahdolliseen ilmenemismuotoon. Kaikkítietävällä kertojalla voi olla kyky saada mitä tahansa tapahtumaan tarinamaailmassa (*omnipotence*), kyky liikkua rajattomasti ajassa (*omnitemporality*), kyky olla läsnä kaikkialla (*omnipresence*) ja kyky lukea henkilöiden ajatukset (*telepathy*). (Nelles 2006, 119.)

Jos pelkästään Aino-tragedian versioitua tapahtumakulkua tarkastellaan Nellesin kaikkítietävyyden jatkumolla, osoittaa se jo kolmen kaikkítietävyyden ominaisuuksista sopivan *Kalevan soljen* kertojaan. Kertojalla on kyky lukea ajatuksia, mikä näkyy runsaassa sisäisen fokalisaation käytössä. Kyky olla läsnä kaikkialla kertojalla on, sillä tämä kykenee vaihtamaan fokalisaatioasemaa henkilöstä toiseen tai kokonaan ulkopuolelle. Lisäksi kertojalla on kyky liikkua ajassa, sillä kertoja kykenee panttaamaan tietoa ja kertomaan tapahtumat eri järjestyksessä, kuin ne ovat tarinamaailman ajassa tapahtuneet. Tarinaa samanaikaisesti sekä kertova että kokeva minäkertoja ei voisi käyttää järjestämisen ja painotuksen tapoja samoin kuin *Kalevan soljen* kertoja, sillä tarinamaailman aikaan sidotulla kertojalla ei voi olla samaa kykyä liikkua ajassa kuin tarinamaailman ajasta vapaalla kertojalla.

Tähän asti esittämäni huomiot kertojan maailmanrakentamisesta järjestämisen ja painotuksen keinoin ovat kohdistuneet kertomuksen rakenteeseen. En ole korostanut sitä, että kyse on Kalevala-muunnelmasta. Samalla, kun *Kalevalan* ja *Kalevan soljen* yhteys tulee mukaan, tulee myös kysymys, onko kertoja

tietoinen kertomuksensa taustalla olevasta *Kalevalasta* vai hallitseeko sen kertojan takana sisäistekijä. Tarkastelen seuraavaksi, kuinka kokoonpano ja purkamisen *Kalevan soljessa* ilmenee. Sen jälkeen tarkastelen lähemmin kertojan ja sisäistekijän työnjakoa sen ja muiden maailmanrakentamisen kategorioiden käyttäjinä.

Kokoonpano ja purkaminen

Kalevan soljessa kokoonpano ja purkaminen näkyvät erityisesti kahdessa sen tarinamaailman ilmiössä, intertekstuaalisissa viittauksissa ja anakronismeissa. Kokoonpanolla ja purkamisella on kertovasta näkökulmasta yhteistä Genetten hypertekstuaalisuusteorian välittömän muuntamisen kanssa. Hän kutsuu ilmiötä, jolle on vakiintunut termi intertekstuaalisuus, hypertekstuaalisuudeksi ja määrittelee sen suhteeksi, joka yhdistää hypertekstin aiemmin olemassa olleeseen hypotekstiin. Hyperteksti toisintaa hypotekstiä tai puhuu siitä niin keskeisellä tavalla, ettei hyperteksti voisi olla olemassa ilman hypotekstiä. Hyperteksti siis tavalla tai toisella perustuu hypotekstiin. Näiden tekstien välillä on transformaatio-suhde, joka on havaittavissa sitä merkitsemättäkin. Hyperteksteissä ei tyypillisesti viitata hypotekstiin suoraan, mutta suhteen tunnistaa silti esimerkiksi *Kalevan soljen* ja *Kalevalan* välillä yhteisistä henkilöhahmoista ja juonenkäänneistä. Transformaatio-suhteen Genette jakaa kahteen tyyppiin: välittömään ja välilliseen muuntamiseen. Välittömässä muuntamisessa tarinamaailman elementit, kuten tapahtumat, henkilöt tai miljööt, siirtyvät suoraan tekstistä toiseen, kun taas välillisessä muuntamisessa kohteena on pikemminkin tyyli. (Genette 1997, 5–6.)

Myös Genetten (mt., 82) toteamus siitä, että hyperteksti voi käyttää hypotekstiä joko vähentämällä tai lisäämällä sitä, muistuttaa Goodmanin määritelmää poistamisesta ja korvaamisesta. Kokoonpanon ja purkamisen yhdistäminen Genetten hypertekstuaalisuusteoriaan mahdollistaa monien kertovasta näkökulmasta olennaisten kysymysten tarkastelun. Tällaisia kysymyksiä ovat esimerkiksi, kuinka jonkin tietyn elementin esittäminen *Kalevalassa* eroaa sen esittämisestä *Kalevan soljessa* ja miten maailmanrakentaja on päätenyt ratkaisuun, joka aiheuttaa tämän tahtoman tulkinnan kummastakin teoksesta. Intertekstuaaliset viittaukset luovat kommentoivaa suhdetta hypo- ja hypertekstin välille.

Jo *Kalevan soljen* Aino-osuudessa näkyy monta kokoonpanon ja purkamisen prosessia, jotka kertova maailmanrakentaja on joutunut tekemään *Kalevalan* ja *Kalevan soljen* välillä. Romaanissa toistuvat lähes kaikki *Kalevalasta* tutut vaiheet: Joukahaisen ja Väinämöisen reet törmäävät, Joukahainen haastaa Väinämöisen kilpalaulantaan, Väinämöinen laulaa tämän suohon, josta pelastuakseen Joukahainen lupaa sisarensa Ainon Väinämöiselle vaimoksi, Ainon äiti ilahtuu,

mutta Aino itse järkyttyy. Aion hukuttautuminen ja se, kuinka Väinämöinen etsii tätä, toteutuvat nekin, mutta vain näennäisesti, kuten osoitin. Sekin, kuinka Väinämöinen törmää kalaksi muuttuneeseen Ainoon, on versioitu *Kalevan soljessa*, tosin Väinämöisen hukkumishoureena. Paitsi toistettu *Kalevalan* tapahtumia, *Kalevan soljen* Aino-taruun on myös lisätty uusia aineksia, niin henkilöhahmoja kuin tapahtumia. Aion sisar Katri ja tapahtumien kulkuun puuttuva hiisi Karilas sekä Aion ja Väinämöisen välille unessa kehittyvä suhde ovat lisäyksiä, joiden avulla *Kalevalan* tapahtumat on mahdollista hypertekstissä toistaa, mutta silti saada erilainen loppuratkaisu. Siinä Aino ei kuolekaan, vaan synnyttää Väinämöiselle pojan, jonka Joukahainen kasvattaa. Tarina jatkuu *Kalevalan* tarinan ohi, mikä osaltaan kertoo siitä, että hyperteksti on hypotekstistä erillinen tarinaltaan ja tarinamaailmaltaan omalakinen teos, ei pelkkä kopio tai toisinto.

Paitsi kertojan tiedon panttaaminen *Kalevan soljen* Aino-osuudessa myös tarinan selvä yhdistyminen *Kalevalaan* vaikuttaa siihen, että lukijan hämääminen onnistuu. Bo Pettersson (2015, 121) on todennut, että harhaanjohtamisen tarkoitus on toisaalta lukijan sitominen tekstiin – kun asian todellista laitaa ei voi kuin arvailla, syntyy halu lukea lisää, kuten perinteisissä dekkareissa. Tunnistettavat henkilöhahmojen nimet ja tapahtumat yhdistävät *Kalevan soljen* *Kalevalaan* ja saavat tulkitsemaan tapahtumia *Kalevalan* tapahtumien pohjalta. Tätä kertova maailmanrakentaja käyttää hyväkseen. Kun sekä kertova että vastaanottava taho tunnistavat ja tuntevat *Kalevalan* Aino-tarinan ja *Kalevan soljen* versio noudattelee aluksi samoja ydintapahtumia, on oletusarvoista, että hypertekstin tarina jatkuisi hypotekstin mukaan, jolloin Aion kuolema on helppo uskoa. Vasta kun kertoja paljastaa, ettei Aino kuollutkaan, alkaa lukija odottaa uutta loppuratkaisua.

Kalevalan maailma on tunnistettavissa maailmaksi, jonka pohjalta *Kalevan soljen* tarinamaailma on rakennettu, mutta se ei ole ainoa. Intertekstuaalisten viittausten lisäksi ilmiö, josta hahmottuu toinen lähdemaailma, ovat väärään aikayhteyteen asetetut tyyllirikot eli anakronismit. Kerronnassa on havaittavissa elementtejä ajasta yli tuhat vuotta myöhemmin kuin tarinamaailman tapahtuma-aika, eivätkä ne tule ilmi pelkästään kertovissa jaksoissa, vaan myös henkilöhahmojen sanomisissa ja tekemisissä. Esimerkiksi kilpalaulannassa Joukahainen sanoo: ”Nykyajan ihmisiä eivät enää sido kielierot ja jokiin piirretyt rajat. Nuoret haluavat kohdata toisensa. Maailmasta tulee sulatusuuni, yksi yhteinen perhe.” (KS, 66.) Sanat on mahdollista tulkita tarinamaailman ajassa, sillä Joukahainen on nuori ja mieleltään moderni henkilöhahmo edellistä sukupolvea edustavan Väinämöisen rinnalla. Niiden voi nähdä viittaavan – ja kun tekstiympäristö vilisee anakronismeja, pitääkin nähdä – myös teoksen kirjoittamisajan yhteiskuntaan, jossa globalisaatio oli keskusteltu ilmiö.

Henkilöhahmojen tasolla anakronismit nousevat tarinamaailman sisäisestä tilannekontekstista, eivätkä henkilöhahmot tiedosta niiden yhteyttä oman

maailmansa ulkopuolelle. Kun Väinämöinen ja hiisi Karilas Ainon luultua kuolemaa myöhemmin kohtaavat, Lemminkäinen esimerkiksi toteaa: ”Mitä me hautojen hullunkuriset perheet.” (KS, 446.) Kommentti ivaa tarinamaailman tilanteessa Väinämöisen ja Karilaan epäselviä sukujen ja menneisyyden tapahtumien selvittelyjä tilanteessa, jossa olisi tärkeämpiä puheenaiheita. Viite nyky-aikaan lisää hauskuutta vastaanottajalle, joka sen ymmärtää, sillä henkilöhahmojen suvut rinnastuvat lasten korttipelin hahmoihin. Viitteen voi tulkinnassa sivuuttaa sattumana, sillä ilmaus voisi nousta tarinamaailman kontekstista. Ilmaisun viittaavuutta teoksen kirjoittamisajan ajankohtaan korostaa kuitenkin se, että Lemminkäinen käyttää samalla sivulla myös ilmaisuja ”kukkakeppi”, ”hanki elämä” ja ”munapää”, jotka assosioituvat saman ajan nuorisokieleen.

Kokoonpanon ja purkamisen materiaalina on *Kalevan soljen* tarinamaailman aikaansaamiseksi käytetty näiden esimerkkien valossa *Kalevalan* aineksia ja kirjoittamisajan arkimaailman aineksia. Itse asiassa intertekstuaaliset viittauksetkin ovat anakronismeja – tuleehan tietämys *Kalevalastakin* kirjoittamisajan nykyhetkestä, jossa fyysisesti sijaitsee teos *Kalevala*. Tarkastelen seuraavaksi lähemmin kertojan ja sisäistekijän työnjakoa maailmanrakentajina.

Kertojan ja sisäistekijän työnjako

Kalevan soljessa yhdistyvät tarinamaailman ulkopuolelle viittaavat intertekstuaaliset elementit, lähinnä alluusiot *Kalevalaan*, ja anakronismit, jotka viittaavat kirjoittamisajan nykyisyyteen. Molemmat viittaustyypit ovat referentiaalisuutensa vuoksi intertekstuaalisia, sillä anakronismitkaan eivät viittaa suoraan todelliseen maailmaan vaan oletettuun käsitykseen siitä. Intertekstuaalisuus ja anakronismit näkyvät yhtä aikaa esimerkiksi, kun *Kalevan soljessa* esitellään ensi kertaa Louhen tytär Päivi:

Päivi, akkakuninkaan vanhin tytär hermoili jo sillä, että hän tulisi täyttämään kaksikymmentä vuotta. Se oli paljon tytölle, joka kapinoi vanhenemista vastaan: hän leikkasi hiuksensa lyhyiksi, värjäsi silmäluomensa mustiksi ja suosi mieluummin nahkoja kuin kankaita. – Koko ikänsä vahvan, tinkimättömän äidin alaisuudessa eläneenä Päivi kaipasi määrätä itse omasta kohalostaan. Hän ei ollut kiinnostunut niistä kaukomaisten pikkukuninkaista ja sankarisotureista, jotka tulivat kerjäämään hänen kättään. (KS, 282–283.)

Päivin pukeutumisessa ei periaatteessa ole mitään, mikä ei teoriassa olisi mahdollista tarinamaailman ajalle, 800-luvulle, mutta silti se yhdistyy eri aikaan. Tummat silmämeikit ja nahkavaatteet sopisivat kuvaamaan myös kirjoittamisajan joidenkin nuorten naisten suosimaa goottityyliä, jonka valinneiden vanhempien mieleen se ei välttämättä ole ollut. Anakronismi korostaa Päivin

kapinallisuutta liittämällä häneen mielikuvia 2000-luvun nuorista. Toisaalta Päivin kapinallisuus ja halu määrätä elämästään on lainaa *Kalevalasta* (143), jossa Louhen tytär valitsee vastoin äitinsä suosituksia puolisoekseen Ilmarisen eikä Väinämöistä. Vaikka Päivi ja Ilmarinen eivät tässä vaiheessa ole vielä tavanneet, yhteys *Kalevalaan* ennakoii romaanissakin myöhemmin realisoituvaa juonenkulkua: Louhen tytär ja Ilmarinen avioituvat.

Lukijan näkökulmasta tarinamaailman kokoonpano ja purkaminen näistä aineksista sopii hyvin yhteen Hermanin ja Nünningin kategorioiden kuvausten kanssa. Jos ja kun lukija tuntee *Kalevalan* ja on elänyt 2000-luvulla, yhdistää tämä hyvinkin Hermanin tarkoittamaan tapaan näitä aineksia tekstin antamien vihjeiden mukaan rakentaakseen tarinamaailman. Tämän artikkelin kannalta kiinnostavampi kysymys on, kuinka nuo vihjeet ja ainekset ovat tekstiin tulleet. Mahdollisten maailmojen teoriassa vastaus on tekijältä. Marie-Laure Ryan (2011, 35) on todennut, että ero todellisen tekijän ja kertojan välillä on yleisesti tunnustettu kertovan fiktion määrittävä ominaisuus ja että mahdollisten maailmojen teoria sijoittaa todellisen tekijän ja lukijan aktuaaliseen eli todelliseen maailmaan ja kertojan ja yleisön fiktiiviseen maailmaan. Dolezel (1998, x, 2, 20–21, 28) toteaa toistuvasti, että aktuaalisesta maailmasta aineksia fiktiiviseen ammentava taho on tekijä. Kertojalla taas on tekstuaalisen auktoriteetin rooli, sillä kertojan diskurssi on se, joka tuottaa fiktiiviset totuudet tarinamaailmaan. Oikeutus tuohon rooliin kuitenkin on peräisin genrekonventioista, jotka sijoituvat todelliseen maailmaan. (Mt. 149–151.) Samoin lajiteorian piirissä ajatellaan, että genret toimivat tekijän ja lukijan tasolla (ks. esim. Fowler 1997, 24, 72), eivät kertojan, eivätkä mallit sisällä sisäistekijää.

Kuten olen Päivi-esimerkistä ja Aino-tragedian versioinnista *Kalevan soljessa* osoittanut, Kalevala-aines vaikuttaa merkittävästi *Kalevan soljen* maailmaan ja juoneen. Kerronnan diskurssissa näkyvät teot – kertomiset, kertomatta jättämiset ja kerrotun aineksen valinnat – ovat kertojan tekoja. Tekijälähtöisten teorioiden näkökulmasta tietous *Kalevalasta* ei sovi kertojan alaan, sillä niissä tyypillisesti vain todellinen tekijä jakaa maailman, jossa teos *Kalevala* sijaitsee. Narratologisesta näkökulmasta sille, että kertoja tuntisi *Kalevalan* ja nykymaailman, ei sinänsä ole estettä: Voidaan tulkita, että kertojan liikkuminen aikatasoilla ja sen ilmeneminen intertekstuaalisin viittauksin antavat *Kalevan soljessa* vihjeitä kerrontatilanteesta ja kertojan sijoittumisesta kertomukseen nähden. Tällöin olisi kertojan positio ja alkuperäinen konteksti lähellä kirjoittamisajankohtaa ja kertojan oma maailma olisi hyvin todellisen maailman kaltainen. Jos oletetaan, että *Kalevan soljen* anakronismien lähde on kertoja, se edellyttää myös sen hyväksymistä, että *Kalevan soljen* kertojalla on Nellesin (2006, 119) määrittelemistä kaikkietävyuden ominaisuuksista viimeinenkin, kaikkivaltius eli kyky saada mitä hyvänsä tapahtumaan tarinamaailmassa. Jos anakronismit tulevat kertojalta eivätkä sisäistekijältä, kertojan kerrontatilanteesta voi päätellä, että hänen aikansa on lähellä kirjoittamisaikaa.

*Lähestymistapani erottaa aiemmasta teoriasta
näkemykseni sisäistekijän vahvasta roolista
maailmanrakentajana.*

Historiallisissa tapahtumissa on niiden tapahtuma-ajan suhteen epäluonnollisia elementtejä. Voidaan tulkita, että kertoja tuo vieraat elementit omasta ajastaan. Koska elementit ovat syvällä tarinan maailmassa, eli henkilöiden toiminnassa ja repliikeissä, eivätkä helposti muokattavalla pintatasolla kuten kertojan toteamuksissa, on mahdollista, ettei kertoja pelkästään kerro tarinaa vaan luo sitä. Näin kertojan kaikkivaltius on edellytys sille, että voidaan ajatella kertojan olevan kokoonpanon ja purkamisen takana.

Tällainen tulkinta kuitenkin vaikeuttaa mahdollisten maailmojen ja muiden tekijälähtöisten teorioiden soveltamista samanaikaisesti, ja näin monimutkaisen ja omalta maailmaltaan rikkaan kertojan konstruktio on lukijalle raskas ylläpidettävä. Kompromissiksi sopii sisäistekijä, jolle tekijälähtöisten teorioiden tekijän operaatiot on mahdollista antaa. Sisäistekijä kommunikoi tekstissä epäsuorasti, mikä paljastuu, kun muun tekstin antama tieto ja kertojan väittämät ovat ristiriidassa ja epäsuora sisältö on pääteltävä (ks. esim. Tammi 1992, 24, Phelan 2005, 12). Tällaisessa tulkintalinjassa *Kalevan soljen* anakronismit ovat Pekka Tammen (1992, 24) tarkoittamana sisäistekijän ja sisäislukijan epäsuoraa kommunikaatiota, jossa kertoja ja sisäistekijä saattavat pohtia samassa tekstinosassa erilaisia asioita: kertoja kertomuksensa konkreettista tasoa ja sisäistekijä laajempia merkityksiä. Samoin genret sopivat tekstin kokonaisuuden ominaisuutena luontevammin sisäistekijän ja sisäislukijan jaettuun tietoon kuin kertojan ja yleisön välille. Lisäksi genretkin ovat intertekstuaalista ainesta – lainaa ja vaikutetta tekstin ulkopuolelta, ja tällöin niiden käytön voi lukea osaksi kokoonpanon ja purkamisen valtaa, jota sisäistekijä käyttää.

Vera Nünning (2010, 227, 233) ehdottaa maailmanrakentamisen lisäkategorioksi paitsi genrekonventioita myös referentiaalisuutta ja itserefleksiivisyyttä. Hänen lukijälähtöisessä teoriassaan niille ei asetu selvää lähdettä tekstissä. Hän ei katso niiden kuuluvan kertojan alaan, eikä hänen mallinsa sisällä sisäistekijää. *Kalevan soljessa* on useamman genren piirteitä. Yksi niistä on historiallinen

romaani. Historiallisessa romaanissa korostuu Mari Hatavaran (2007, 315) mukaan sisäistekijän rooli sen vuoksi, että tulkinnan lisäksi on huomioitava tiedollinen ja historiallisiin ajankohtiin liittyvä ulottuvuus. Tämä näyttäisi pätevän myös *Kalevan solkeen*, jossa piirteitä on sekä historiallisesta romaanista että fantasiasta. *Kalevan soljessa* ei ole historialliselle romaanille tyypillistä lähteisiin viittaamista. Historian sijasta *Kalevan soljen* henkilöt ja tapahtumat ovat tuttuja *Kalevalasta*, myyteistä ja muusta kirjallisuudesta, joista lukijalla on etukäteistietoa. Historiallisissa romaaneissa ilmenevä referentiaalisuus löytyy *Kalevan soljen* tapauksessa intertekstuaalisuudesta. Toisaalta myös historiallinen referentiaalisuus on pohjimmiltaan intertekstuaalista, sillä – kuten McHale (1987, 87) on todennut – historia on olemassa enää kirjallisina versioina, joista ei aina varmaksi voi tietää, mikä on oikea. Tässä mielessä historian ja kaunokirjallisen esityksen välinen vuorovaikutus historiallisissa romaaneissa on samankaltaista kuin intertekstuaalisen kaunokirjallisen hypotekstin ja hypertekstin vuorovaikutus muissakin kirjallisuudenlajeissa. *Kalevan soljessa* myös historiallinen kehys on olemassa, sillä tarina on sijoitettu ajallisesti 800-lukuun ja maantieteellisesti Lounais-Suomeen. Koska historiallisuutta vastaan rikotaan runsaasti anakronismeilla, se taka-alaistuu ja kaunokirjallinen intertekstuaalinen referentiaalisuus etualaistuu.

Mitä tulee Vera Nünningin muihin kategorialisäyksiin, niistä ensimmäiset kaksi, tilannesidonnaisuus ja rakenne, sisältyvät itse asiassa jo Phelanin (2005, 18) perusmääritelmään kertomuksesta – että joku kertoo jollekin jossakin tilanteessa ja tarkoituksessa jotakin tapahtuneen. Vera Nünning tarkoittaa tilannesidonnaisuudella sitä, että kertomukset ovat tiettyyn aikaan ja kulttuuriseen taustaan sijoittuvaa kommunikaatiota inhimilliseltä toimijalta toiselle. Rakenteella hän tarkoittaa sitä, että jokaisella tarinalla on kerrotun maailman lisäksi vähintään yksi diskurssin taso. (Nünning 2010, 223.) Diskurssin tasolla siis joku kertoo, että jotakin tapahtui tarinan tasolla. Kuten jo aiemmin totesin Vera Nünningin genrekonventioiden ja referentiaalisuuden kategorialisäyksestä, myös tekstiin upotetut arvot ovat hänen sisäistekijättömässä määritelmässään persoonaton tekstin ominaisuus. Hän toteaa, ettei kaikkia fiktiivisessä maailmassa olevia arvoja voi yhdistää henkilöihin, kertojaan eikä tekijään, vaan ne ovat rakentuneet kertomukseen fiktiivisten faktojen ja kertomisen tavan yhteisvaikutuksesta. Tästä esimerkkinä hän pitää epäluotettavan kertojan tapauksia. (Mt., 231.) Sen sijaan narratologit, joiden malleissa sisäistekijä on mukana, näkevät perinteisesti juuri epäluotettavan kertojan malliesimerkkinä sisäistekijän toiminnasta ja olemassaolosta (ks. esim. Booth 1991, 300; Tammi 1992, 24–25; Phelan 2005, 49). Sekä referentiaalisuus, genrekonventiot että upotetut arvot ovat palautettavissa sisäistekijään, ja nähtävissä tämän maailmanrakentamisen keinoina kokoonpanon ja purkamisen ohella. Ne kaikki liikuttelevat aineksia *Kalevan soljen* tapauksessa 800-luvulle sijoitetun tarinamaailman ja kirjoittamisajan nykyyhetken kaltaisen sisäistekijän maailman välillä.

Lopuksi

Olen tässä artikkelissa tarkastellut lukijalähtöisesti määriteltyjä maailmanrakentamisen tapoja etsien niille vastineita kertovien tahojen toiminnasta. Toisin kuin Vera Nünning, joka päätyi tekemään viiteen kategoriaan kahdeksan lisäystä, olen kertovasta näkökulmasta tiivistänyt kategoriat neljään. Lisäksi olen määritellyt kohdeteokseni sisäistekijän ja kertojan välisen työnjaon näiden kategorioiden käyttäjänä. Kertovien tahojen näkökulmasta strategiat eivät ole yksittäisiä tekoja, vaan kullakin on oma keinovalikoimansa. Ottaen huomioon, että kertojan ominaisuus on ilmentää tekstin pintatason kuuluvaa ääntä, on luonteva ratkaisu jakaa maailmanrakentamisen tavat kertojan ja sisäistekijän alaan sen mukaan, mikä näkyy kertomisen tavoissa ja kerrotun sisällöissä.

Maailmanrakentamisen kategorioista järjestäminen toteutuu pitkälti kertojan käytössä tarinamaailman konkreettisenä esittämisenä. Painotuksessa kertojalla on osansa, mutta kun tullaan aineksiin, jotka on painotuksen avulla etualaistettu jo olemassa olevista maailmoista, liikutaan sisäistekijän alueella. Tulkinta kertojasta tietämättömänä kertomansa tarinamaailman anakronisuudesta ja intertekstuaalisuudesta aiheuttaa sen, ettei kertoja voi painotuksenkaan osalta olla tietoinen tarinamaailman ulkopuolisista maailmanrakentamisen lähdeaineiksista. Painotus jakaantuu siis kertojan ja sisäistekijän kesken siten, että kertoja kykenee tarinamaailman sisäiseen painotuksen vaihteluun, kun taas tarinamaailman rakennusaineina toimineiden muista olemassa olevista maailmoista peräisin olevien elementtien osalta painotuksen valtaa käyttää sisäistekijä. Sisäistekijä käyttää valtaansa kertojan ja henkilöiden kautta, sillä sisäistekijä kykenee vain epäsuoraan kommunikaatioon, joka on tekstin pintatasolla näkymätöntä ja vaatii tulkintaa. Ellei kertojalla ole pääsyä tarinamaailman ulkopuolisiin maailmanrakentamisen lähdeaineisiin, myös kokoonpanon ja purkamisen valtaa käyttää sisäistekijä kertojan avulla. Neljäs kategoria on muuntelu, jonka olen jättänyt vähemmälle käsittelylle tarinamaailman kannalta vähäisemmän merkityksensä vuoksi.

Niin tämä tulkinta kuin toisaalta Vera Nünningin ratkaisu lisätä kategorioita kertoo siitä, että Goodmanin alkuperäisiin kategorioihin perustuvat määrittelyt eivät parhaalla mahdollisella tavalla sovellu kuvaamaan kertovaa maailmanrakentamista. Tarkastelu on kuitenkin osoittanut sen, että tämän kohdeteoksen tarjoamien esimerkkien perusteella lukijalähtöisille maailmanrakentamisen tavoille on löydettävissä vastineensa myös kertojan ja sisäistekijän toiminnassa ja että siihen riittää neljän maailmanrakentamisen kategorian käyttäminen. Tämä johtopäätös on vaatinut sellaisten teorioiden yhdistämistä, joita totunnaisesti ei ole yhdistetty, ja osoittanut hedelmälliseksi teoreettisten kompromissien tekemisen. Ensimmäinen kompromissi on ylipäätään lähinnä lukijalähtöisestä näkökulmasta tarkastellun aiheen kääntäminen kertovien

tahojen näkökulmaan ja toinen yhdistää sisäistekijä teorioihin, joissa sitä ei alkujaan ole. Ainakin tässä artikkelissa teoreettiset kompromissit ovat mahdollistaneet sellaisten teorioiden yhdistämisen mielekkäästi, joita perinteisesti ovat käyttäneet keskenään eri asioihin mielenkiintonsa kohdistaneet teoreetikot.

Aineisto

Kalevala 2004/1849. Helsinki: Like.

Tammi, Jari 2002. *Kalevan solki* (=KS). Turku: Kuippana Kustannus.

Kirjallisuus

Booth, Wayne C. 1991/1961. *The Rhetoric of Fiction*. London: Penguin Books.

Chatman, Seymour 1978. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca & London: Cornell University Press.

Culler, Jonathan 2004. Omniscience. *Narrative* 12(1), 22–34. <https://doi.org/10.1353/nar.2003.0020>

Culler, Jonathan 2006. Knowing or Creating? *Narrative* 14(3), 347–348. <https://doi.org/10.1353/nar.2006.0011>

Dolezel, Lubomir 1998. *Heterocosmica. Fiction and Possible Worlds*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.

Fowler, Alastair 1997/1985. *Kinds of literature. Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Oxford: Oxford University Press.

Genette, Gérard 1980. *Narrative discourse. (Discours du récit, 1972.)* Käänt. Jane E. Lewin. Oxford: Blackwell.

Genette, Gérard 1988. *Narrative discourse revisited. (Nouveau discours du récit, 1983.)* Käänt. Jane E. Lewin. London & Ithaca: Cornell University Press.

Genette, Gérard 1997. *Palimpsests. Literature in the second degree. (Palimpsestes: la littérature au second degré, 1982.)* Käänt. Channa Newman & Claude Doubinsky. Lincoln: University of Nebraska Press.

Goodman, Nelson 1978. *Ways of Worldmaking*. Indianapolis: Hackett.

Hatavara, Mari 2007. *Historia ja poetiikka Fredrika Runebergin ja Zachrias Topeliuksen historiallisissa romaaneissa*. Helsinki: SKS.

Herman, David 2008. Narrative Theory and the Intentional Stance. *Partial Answers* 6(2), 233–260. <https://doi.org/10.1353/pan.o.0019>

Herman, David 2009. Narrative Ways of Worldmaking. Sandra Heinen & Roy Somner (toim.), *Narratology in the Age of Cross-Disciplinary Narrative Research*. Berlin: Walter de Gruyter, 71–87.

McHale, Brian 1987. *Postmodernist Fiction*. New York: Methuen. <https://doi.org/10.4324/9780203393321>

Nelles, William 1993. Historical and Implied Authors and Readers. *Comparative Literature* 45(1), 22–46. <https://doi.org/10.2307/1771304>

Nelles, William 2006. Omniscience for Atheists: Or, Jane Austen's Infallible Narrator. *Narrative* 14(2), 118–131.

- Nünning, Vera 2010. The Making of Fictional Worlds. Process, Features and Functions. Ansgar & Vera Nünning & Birgit Neumann (toim.), *Cultural Ways of Worldmaking. Media and Narrative*. Berlin: Walter De Gruyter, 215–244.
- Petterson, Bo 2015. Kinds of Unreliability in Fiction. Narratorial, Focal, Expository and Combined. Vera Nünning (toim.), *Unreliable Narration and Trustworthiness*. Berlin: Walter De Gruyter, 109–130.
- Phelan, James 2005. *Living to Tell about It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Phelan, James 2011. The Implied Author, Deficient Narration, and Nonfiction Narrative: Or, What's Off-Kilter in "The Year of Magical Thinking" and "The Diving Bell and the Butterfly"? *Style* 45(1), 119–137.
- Ryan, Marie-Laure 2001. *Narrative as Virtual Reality—Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*. Baltimore & London: The John Hopkins University Press.
- Ryan, Marie-Laure 2011. Meaning, Intent and Implied Author. *Style* 45(1), 29–47.
- Shen, Dan 2011. What is the Implied Author? *Style* 45(1), 80–98.
- Tammi, Pekka 1992. *Kertova teksti. Esseitä Narratologiasta*. Tampere: Gaudeamus.
- Toker, Leona 1993. *Eloquent Reticence. Withholding Information in Fictional Narrative*. Lexington: The University Press of Kentucky.